
QAFQAZ ALBANİYASININ MEMARLIĞI DÜNƏN VƏ BU GÜN

Alban memarlıq sənəti özünəməxsus mürəkkəb koloriti, texnikası, təkrar olunmaz gözəlliyi və üslubu ilə həmişə maraq doğurmuş və seçilmişdir. Həmişə diqqət çəkən yenilik öz məzmununa görə maraq doğurduğundan digər Qafqaz xalqları da qədim alban mədəniyyətindən faydalanaraq özlərinin memarlıq və mədəniyyətlərini inkişaf etdirmişlər. Qafqazda köklü tarixləri olmayan ermənilər burada süni şəkildə öz tarixlərinin izlərini yaratmaq məqsədi ilə Alban abidələrini mənimsəmək, milli mənsubiyyətini dəyişmək yolunu tutublar. Ən çox mənimsənilməyə məruz qalan abidələr isə xristianlıq dövrü abidələridir. Bu da ondan irəli gəlir ki, bu tipli abidələr üzərindəki xristian dininin rəmz və simvolları, eləcə də daş və divar rəsmləri içərisindəki buna bənzər rəsm nümunələrini əsas götürərək bunları erməniləşdirməyə çalışırlar. Bu da öz növbəsində tarixin saxtalaşdırılmasına gətirib çıxarır. Azərbaycanın xristianlıq dövrü abidələrinin ermənilər tərəfindən mənimsənilməsi faktlarını gürcü tarixçisi A. Çavçavadze “Ermənilər və qan ağlayan daşlar” əsərində dolğun şəkildə əks etdirmişdi.

Türk tayfalarının alban dövlətinin idarə olunmasında, onun mədəniyyətinin və memarlığının inkişafında danılmaz rolu olmuşdur. Ona görə də bir çox tarixçilər alban memarlığından danışarkən “Alban-türk memarlığı” ifadəsini işlədirlər ki, bu da o dövrlə tam qanunauyğunluq təşkil edir. Albaniya ərazisində yaşayan bu tayfaların bir qismi xristianlığı qəbul edərək xristianlaşmış, bir hissəsi isə sonradan İslamı qəbul etmişdi.

Demək olar ki, Albaniyada şərq xristianlığına məxsus memarlığın bütün növləri inkişaf etmişdi. Alban xristianlığının ilk dövrü üçün xarakterik olan kilsə tikililəri idi. Bu kilsələr uzunsov ibadət zalı olan birnefli məbədlərdən ibarət olmuşdur. Bu növ məbədlərin üstü ikiqatlı sadə daşla örtülürdü. Albaniyada xristianlığın memarlığı üslubunda dairəvi məbədlər deyilən xüsusi memarlıq da yayılmışdı və bu üslub yalnız albanlara aiddir. Bunun da öz səbəbi var. Belə ki, Albaniyada dairəvi məbədlərin tikilməsi erkən xristianlıq

dövrünə aiddir və tədqiqatçıların fikrinə bu məbədlər günəşə ibadət edən albanlar tərəfindən, yəni hələ xristianlığın tam mənimsənilmədiyi və səma cisimlərinə ibadətə qarışdırıldığı dövrlərdə tikilib. Bu cəhət erkən xristianlıq dövrü alban xaçlarında da özünü göstərir. Albaniyada xristian memarlığının ən kütləvi forması isə sovmələrdir. Sovmələr karvan yolları kənarında kiçik ibadətqah rolunu oynasalar da, onlar əslində memorial tikililərdir. Albanlarda həm mehrablı, həm də mehrabsız sovmələrə rast gəlinir. Sovmələrin divarı bir qayda olaraq zərif naxışlara malik nişan daşları ilə bəzədilirdi. Alban dövrünün ən mürəkkəb tikililəri isə bazilikalar və monastırlar hesab olunur. Bir çox tədqiqatçılar hesab edirlər ki, bu üslub Cənubi Qafqazda yalnız albanlara məxsusdur. Çünki alban dövrü memarlıq abidələrinin divarları üzərindəki elementlər yalnız bu dövr abidələrinin özünəməxsus xüsusiyyətləri kimi dəyərləndirilir.

Belə ki, Azərbaycan ərazilərindəki Alban-xristian abidələrinin tarixi-arxeoloji və memarlıq baxımından tədqiqi xristianlığın bir çox xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağa kömək edir.

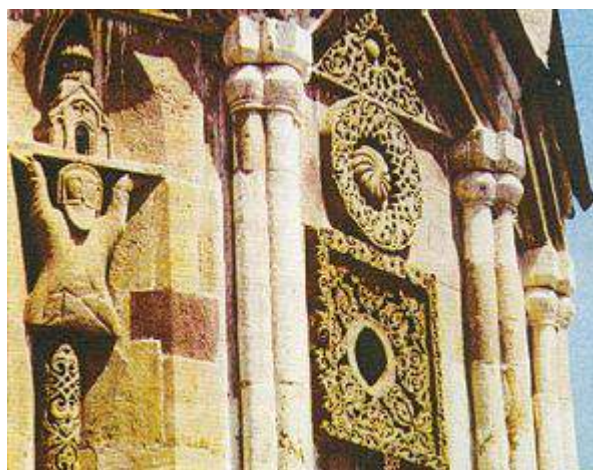
Qafqaz Albaniyası monemental memarlığa daş hörgü işləri əsas yer tutur. Divar materialı olaraq əsasən qərməzə daşdan, əhəng materialından istifadə olunurdu. Divar konstruksiyası əsasən üç laydan: daxili və xarəcə daş sırasından, bu sıraların arası isə böyük çay daşlarından tikilirdi. Daha qədim tikililərdə isə daha çox kobud işlənmiş müxtəlif ölçüdə böyük daşlardan istifadə olunur. Qafqaz Albaniyası memarlığının dekorativ tətbiqi işləri özünə məxsusluğu ilə seçilir. Bu günki günümüze qədər gələn çıxan daş yonma işləri xüsusi yer tutur. Bizə gəlib cətan memarlıq abidələrində keyfiyyətli daşlardan istifadə olunduğu görünür. Frezli daş yonma işlərini Mamrux, Mingəcəvir məbədlərində görmək olar. Maraqlıdır ki, belə memarlıq işləri olaraq bir çox miniatür əsərində də qarşılaşıq.

Qafqaz Albaniyası abidələrinin tikilmələrində əsasən bişmiş kərpicdən istifadə olunurdu. O dövrlərdə kərpic bişirən kürelər aşkar olunmuşdu. Burada əsasən Qax payonun Torpaqqala yaşayış yerində və Jdanov rayonunun Örenqala orta əsr şəhər yerində aşkar edilməmişdir. Məlumdur ki, bişmiş kərpic inşaat materialı kimi orta əsrlərdə böyük əhəmiyyətə malik olmuş və çox geniş yayılmışdır. Bütöv və parçalanmış kərpic qalıqlarına bütün orta əsr abidələrində təsadüf edilir. Alban memarlığında bir çox formalardan istifadə olunurdu. Tağvari, dairəvi, üzəri şəbəkə daşlarla bəzədilmiş məbədlər o dövrün tarixi əsərləridir. Bu baxımdan burada prinsip konstruktiv, dekorativ formala-

rın saxlanması mühüm yer tutur. Ənənəvi işlərin sırasında əsasən material seçiminə, həndəsi formaların qurulmasına diqqət yritilir. Bu dövürdə ən çox məbəd və manastırlar dayaxşı dekorativ tərtibat işləri aparılırdı. Məbədlərin bədii tərtibat həllində yonulmuş şaquli memarlıq formasını verir. Gümbəzli kilisənin kompozisiya mərkəzi orta olan şaqulu şəkildə mehraba istiqamət-ləndirən səcdəgahıdır.

Gümbəzli məbədlər maraqlı eksteryer həlli ilə diqqət çəkir. Ancaq gümbəzsiz kilisə interyerində arkalar dekorun əsas elementi sayılır. Məbədlərdə gümbəzli eksteryerlərin dekorativ aksentlərdən biri barabanlar sayılır. Bu barabanlar açıq boz rəngli daşla seçilirdi. Bu barabanlar tağların üst qisminə yerləşirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, XII-XV əsrlərdə Azərbaycan memarlığının dekorativliyi aparıcı roll oynayır, bu da Azərbaycan mədəniyyətinin müxtəlifliyi ilə bərabər eyni zamanda onun memarlığının zənginliyindən xəbər verir. Qafqaz Albaniyasının memarlı Azərbaycan memarlıq irsinin ayrılmaz hissəsidir. Bu baxımdan Antik dövrlə yaranan sadə memarlıq formalarından yaranan kompozisiya həlləri günümüzdə də aktualdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Мамедова Г. Зодчество Кавказской Албании. Çaşıoğlu 2004
2. К.М. Мəmmədзадə. Azərbaycan İnşaat sənəti. "Elm" Bakı 1978
3. <http://www.google.ru> Alban memarlığı "Vikipediya" açıq ensklopediya.

Açar sözlər: Qafqaz Albaniyası, daş, kompozisiya, məbəd, material.

Лейла Агаева (Азербайджан)

Архитектура Кавказской Албании вчера и сегодня

Архитектура Кавказской Албании известна большим числом строений, насыщенных геометрическими элементами. В статье указано на то, что здания и сооружения этого периода, построенные из известкового камня имели богатое архитектурное убранство.

Ключевые слова: Кавказская Албания, камень, композиция, храм, строительный материал.

Leyla Aghayeva (Azerbaijan)

The architecture of Caucasian Albania yesterday and today

The architecture of Caucasian Albania is known for its plural buildings with rich geometrical elements. The article pointed out that the buildings and structures of this period which are built of limestone, have had a rich architectural decoration.

Keywords: Caucasian Albania, stone, composition, temple, building material.